

Búcsúzás és visszatérés

Beszélgetés dr. Karol Wlachovskýval, a budapesti Szlovák Intézet távozó igazgatójával

fénykép: KISS ROZINA

Jelen sorok írásakor már kétségbevonhatatlan a hír, hogy a budapesti Szlovák Intézet igazgatója, Karol Wlachovský a közeljövőben távozik posztjáról, és hivatali dolgozószobájának tekintélyes méretű íróasztalát odahagyva végleg (?) visszatér a sajátjához, amelyen körlevelek, statisztikák, szakértői vélemények és költségvetési kimutatások helyett előadások és tanulmányok, elolvasásra, sőt lefordításra váró szépirodalmi művek, a tanárember házi feladatát jelentő szemináriumi és szakdolgozatok kisebb-nagyobb halmai között kell majd rendet vágnia. Búcsúzásról, csendes visszavonultságról szó sincs, egy fontos fejezet azonban mindenképpen lezárul, s egy ilyen mérföldkőhöz érve a legelszántabb vándor is engedélyez magának némi pihenőt, visszanéz, felméri a megtett utat, aztán ismét az előtte elterülő tájat kémleli...

- A nyolcvanas és kilencvenes évek fordulóján bekövetkezett sorsdöntő események időszakában ön az egyik legtekintélyesebb szlovákiai könyvkiadó, a Tatran élén tevékenykedett, és eredményekben gazdag, változatos műfordítói pályájának köszönhetően a Duna mindkét partján a magyar irodalom „nagyköveteként” tartották számon. Milyen körülmények hatására vállalt szerepet a diplomácia nehezen kiismerhető, akadályokkal, csapdákkal teli színterén?
- Az igazat megvallva semmilyen okom nem volt arra, hogy külszolgálatot vállaljak Budapesten. A szóban forgó időszakban a munkatársak bizalmának köszönhetően valóban a Tatran Kiadó igazgatója voltam, s a megváltozott társadalmi-politikai viszonyok között egészen szép sikereket értünk el. A Tatran az olvasókhöz eljuttatott egymilliárd könyv tizenhat százalékát mondhatta magáénak, s jelentős nyereséget produkáló céggént működött, miközben kiadói profilján csak néhány kisebb változtatást kellett végrehajtanunk. Mind gyakrabban gondoltam arra, hogy egy hatékony kiadói konzorciumot kellene létrehozunk – elsősorban az ifjúsági könyvkiadót, a *Mladé letá*-t vettem számításba, mellyel összefogva a szlovákiai könyvforgalom csaknem egyharmadát ellenőriztük volna. Emellett fordítóként is lendületben voltam; közreműködéssel Grendel Lajos a legismertebb „szlovák” íróvá vált. Irodalomtörténészként a szlovák szürrealizmus, a „nadrealizmus” lírájának újbóli feltérképezését tűztem ki célul. A budapesti Európa Könyvkiadóval közösen kiadandó publikációk ügye is sinen volt. Egyébként gyakran jártam Magyarországra, 1976-tól pedig minden év szeptemberében itt töltöttem egy havi szabadságomat. A többi szlovák értelmiségéhez hasonlóan én sem ismertem a fényűzést, az alapvető létszükségletek és kulturális igényeim kielégítésére (főleg a könyvek, folyóiratok s a különféle hanghordozók megvásárlására) s egy-egy pohár jó borra azonban futotta a jövedelmemből. Nem voltak nagy igényeim, s e tekintetben a mai napig sem változtam.
- Pályafutásom budapesti szakasza úgy kezdődött, hogy a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság nagykövetségévé kinevezett Rudolf Chmel javaslatára a prágai illetékesek fontolóra vették a kinevezésemet. Először egy Horák nevű úr telefonált Prágából 1990. március 19-én – azért emlékszem ilyen jól erre a dátumra, mert másnap Grendel Lajos társaságában hosszabb időre Párizsba utaztam. Nem tagadom, ez az utazás csábítóbb volt a szememben, mint egy jövőbeni budapesti munkahely ködképe. A CSSZSZK Kulturális Központjának igazgatói székét végül 1990. október 19-én foglaltam el; ettől kezdve egyébként a nagykövetségi tanácsos feladatkörét is el-

láttam. Szó ami szó, a döntést nem volt könnyű meghozni, s akkor még nem is tudatosítottam, milyen magas „válságdíjat” kell fizetnem érte. Röviddel a távozásom után a Tatra csödbe ment, és Grendel műveinek szlovák nyelvű kiadása is abbamaradt, mert Budapesten rögtön nyilvánvalóvá vált, hogy a fordítói munkát átmenetileg jobb lesz elfelejtenem, s így csak a befejezés előtt álló fordítások és az újrakiadások láttak napvilágot. Minden erőmet a kulturális diplomáciával kapcsolatos feladatok megoldására fordítottam.

- *Miképp jellemezné azt a mozgalmas, nehéz helyzetektől és drámai fordulatoktól sem mentes időszakot, amelyet a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaság budapesti kulturális intézetének az élen töltött? Aligha lehetett könnyű dolga, hiszen ekkor következett be a csehszlovák állam felbomlása...*
- Budapestre érkezve mintegy négy-öt év távlatában gondoltam a jövőre, s el sem tudtam volna képzelni, hogy a csehek és a szlovákok szövetségi állama ilyen hamar szétesik. Arra pedig álomban sem gondolhattam, hogy a feltételezett négy, kivételes esetben öt évből néhány hónap híján tíz lesz. Ezen idő alatt a Rákóczi út 15. szám alatti intézmény nagyjából háromezer különböző rendezvényt szervezett a magyar és az itteni szlovák közönség számára, s korántsem csak Budapesten, hanem az ország valamennyi vidékén, Vásárosnaménytől Körmendig és Gyulától Sopronig. Egy olyan környezetben láttam munkához, amely számomra egyáltalán nem volt ismeretlen, s amellyel a hetvenes évek eleje óta kapcsolatban voltam. És igazam volt, amikor arra számítottam, hogy nemzedéktársaim támogatni fognak, s kapcsolataim révén megfelelő hátorszámot tudok kiépíteni az intézet számára. Évente több mint negyvenezer kilométernyi utat tettem meg, alaposan és gyakorlati szempontokból is meg akartam ismerni az országot. Az összehasonlító irodalomtudomány azon tételéhez tartottam magam, mely szerint a kulturális értékek cseréjénél a befogadó környezet jelenti a döntő tényezőt, mert az átültetett vagy átvett kulturális értéket ez a környezet alakítja át, ez ad neki végleges formát. Számomra ez nem volt felfedezés, hiszen a fordítás esetében is a célnyelv a döntő, nem pedig a kibocsátó. Fő törekvésem arra irányult, hogy eloszlassuk a homályt a (cseh)szlovák–magyar kapcsolatok különböző történelmi, kulturális és egyéb vonatkozásai körül, illetve új megvilágításban vegyük szemügyre ezeket a kérdéseket. Úgy tűnik, erőfeszítésünket legalábbis részben siker koronázta, amit az érdeklődők népes tábora és az intézet munkáját kísérő pozitív visszhangok sokasága is tanúsított. Már említettem, hogy döntésemnek nagy ára volt, de a sors bőségesen kárpótolt: intézményünket egy idő után a budapesti Francia Intézettel és a Goethe Intézettel együtt emlegették. Elégedettséggel töltött el az is, hogy a Szlovák Köztársaság létrejötté, 1993. január 1-je után az intézet látogatói jószereivel észre sem vették a cseh–szlovák szövetségi állam megszűnését, s csak némi idő elteltével hangzottak el részükről olyan észrevételek, hogy hiányolják a cseh és morva vonatkozású programokat. Az azóta eltelt idő perspektívájából úgy tűnik, hogy ezek az évek egy-

fajta betetőzést jelentettek az intézet történetében. A későbbiekben már lehetetlen volt ugyanilyen sokirányú és hatékony munkát végezni.

- *Az igazgatói posztról egy idő után távozni kényszerült, Budapestről azonban nem vett búcsút, és azt sem mondhatjuk, hogy háttérbe vonult – ellenkezőleg, egy új szerepkörben is feltűnt. Mi volt az oka annak, hogy Magyarországon maradt, s pályáján ismét módosulás következett be?*
- Amikor 1996-ban visszahívtak, nagyon meglepődtem; idő előtt kellett távoynom, s mivel nem számoltam ezzel, odahaza, Szlovákiában nem készítettem elő a terepet a hazatéréshez. A visszahívásomnak egyébként politikai okai voltak, a legmeggyőzőbbnek szánt indok az volt, hogy az intézet „rossz irányba haladt”. Később azonban kiderült, hogy nem az intézet vett rossz irányt, hanem a Vladimír Mečiar által vezetett Szlovákia. A szlovák diplomácia politikailag motivált beavatkozását nem is annyira én szenvedtem meg, hanem az intézet lelke, a titkárságvezető munkáját végző Zirkelbach Lujza, közismert nevén Lujza asszony, mert ő még egy ideig ott maradt, s vele az én szellemem is jelen volt, ezért a szó szoros értelmében kirúgták, mondván, hogy „árt a szlovák kultúra ügyének”. Kétlem, hogy az az elszigeteltség jelentette a helyes irányt, amelybe mindezek után az intézet jutott. Az elszigeteltség végső következményét a Szlovák Intézet felszámolása jelentette volna – de nem tisztem erről beszélni, mert a Rákóczi út 15. szám alatti épületből végül hivatalosan kitiltottak. Az ilyen eljárással szembeni ellenvéleményt nem más, mint Grendel Lajos fogalmazta meg, akit a „téma” két szellemes pamflet megírására ihletett, melyek a megfelelő helyen megfelelő visszhangot váltottak ki...

A szlovákiai könyvkultúra akkoriban olyan pillanatokot élt át, amelyek az agónia rémét idézték fel. Nem volt értelme, hogy visszatérjek oda, ahol semmi sem kedvezett a színvonalas könyvkiadói munkának. S ekkor olyasmi történt, ami arról tanúskodott, hogy az ember valóban szükségben ismeri meg a barátját. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának akkori dékánja, Maróth Miklós és a Szlavisztikai Intézet vezetője, Käfer István segítő kezét nyújtott felém, s az ő révükön az egyetem vendégtanára lettem. Ez a munka új kihívást jelentett számomra, mert korábban sosem készültem pedagógusi pályára. Ráadásul a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola és a békéscsabai Körösi Csoma Főiskola is azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy kapcsolódjak be az oktatásba. Így hát voltaképpen folytatódott az utazások időszaka, számos előadást tartottam, elmélyültem a huszadik század szlovák irodalmában, a műfordítás elméleti kérdéseivel foglalkoztam, s

közben egyre jobban megismertem az országot, mindekelőtt pedig a diákifűságot. Egy pillanatig sem kellett azon töprengennem, mi az életem értelme és tartalma. Mindezen felül Grendel Lajos két újabb prózakötete jelent meg a fordításomban, és Csáth Géza novelláinak az újrakiadása is napvilágot látott. Dolgoztam, és nem is sejtettem, hogy a tanítás kivételével nemsokára ismét félre kell tennem mindent.

- *A szlovákiai politikai helyzet a kilencvenes évek végén a kedvező változás jeleit mutatta, a Magyarországgal való viszony alakulása is egyértelmű javulásról tanúskodott – a vizsályokká fajuló viták, az elhidegülés évei után a közeledés, a pozitív eredményeket hozó szorosabb együttműködés időszakára következett. Ezek a változások önt is érintették, mert az események alakulása folytán rácafolhatott a görög filozófus, Hérakleitosz azon állítására, miszerint senki sem léphet kétszer ugyanabba folyóba...*
- Szlovákia újonnan kinevezett nagykövete, Štefan Markuš társat keresett maga mellé, s e társkeresésnél a korábbi budapesti nagykövet, Rudolf Chmel is jelen volt. A személyemmel kapcsolatos javaslatot a külügyminiszter, Eduard Kukan is elfogadta, s ezt követően a nagykövet számára kidolgoztam egy szakmai anyagot a szlovák-magyar kulturális kapcsolatok helyzetéről és távlatairól, s letettem az asztalra a Szlovák Intézet újjáélesztését célzó koncepciót. Nincs abban semmi különös, ha a nagykövet és az intézet igazgatója egy-egy kulturális jelenségről másképp vélekedik, de a „tett színhelyén” egyetértésben kell cselekedniük. Kiváltképp szükség van erre az egyetértésre akkor, ha a kapcsolatokat a múlt öröksége terheli, s a helyzetet – ráadásul – a tudatlanságból és félműveltségből fakadó félreértések sokasága, a tények és információk mindkét oldalon tapasztalható megmástitása teszi még bonyolultabbá. Egy ilyen szituációban semmi sem hasznosabb, mint az állandó, de mindenfajta magakellő tolakodástól mentes kulturális aktivitás. A kultúra nemegyszer többet tehet a pozitív országkép kialakításáért, mint a politika.

Ennek a gondolatnak a jegyében tértem vissza – Lujza asszonnyal együtt – a Rákóczi út 15. szám alatti épületbe, úgy vélem azonban, hogy nem ugyanabba a folyóba léptem vissza. A politikai és a társadalmi légkör kedvező volt, az otthoni központ és a nagykövetség is bízott bennem, de az anyagi feltételek kedvezőtlen változása és a munkatársak rendkívül alacsony létszáma nehéz helyzet elé állított bennünket. A legsürgetőbb feladatot a Szlovák Intézet stabilizálása jelentette, a későbbiekben pedig megpróbáltuk folytatni a kilencvenes évek első felében megkezdett munkát, s igyekeztünk visszacsalogatni a szlovák kultúra magyarországi híveit.

– *Újabb, a megváltozott viszonyok dacára is eredményesnek tűnő megbízási időszak lezárására készül, s nincs messze a nap, amikor megvonhatja a „második féldő” mérlegét. Mi azonban már most szívesen vennénk egy gyorsmérleget, egy összegző visszapillantást...*

– Bevallom, nem tudok szabadulni attól a benyomástól, hogy valójában egy korábbi „produkció” ismétléséről volt szó. Megvolt a maga varázsa, emelkedett pillanatoknak sem voltunk híján, ugyanakkor ebben az időszakban egyértelműen kiderült, mi az, amit egy külföldön tevékenykedő kulturális intézetnek nem lenne szabad felvállalnia: nem helyettesítheti a kultúrával hivatásszerűen foglalkozó intézményeket, a galériákat, múzeumokat, színházi ügynökségeket stb., legfőbb feladata ugyanis az ösztönzés és a közvetítés.

Hivatali megbízatásom második időszakában az intézet a korábbinál nagyobb aktivitással kapcsolódott be a szlovákisták új nemzedékének oktatásába, felkészítésébe. Ezt a célt szolgálták a sorozataink is, melyek keretében például levetítettük a szlovák filmművészet kiemelkedő alkotásait, vagy vitaesteket rendeztünk ismert történészek részvételével, akik a szlovák történelem vitatott személyiségeit, sorsfordító eseményeit igyekeztek közel hozni a közönséghez. Nagy öröm volt számomra, hogy ismét megrendezhettük a pozsonyi Kalligram Kiadó könyvbemutatóit, amelyek az érdeklődők, a potenciális olvasók népes tábort vonzották. A szlovákok és a magyarok közötti párbeszédet és értékcsereét szimbolizáló Kalligram jelenléte különösen fontos volt számunkra. A mérleg megvonásánál személy szerint az is örömmel tölt el, hogy nem éreztem az invenció hiányát, így talán reménykedhetek abban, hogy még nem vagyok túlságosan öreg... A szükséges apparátus nélküli munka azonban kimerítő volt, a helyzetet leginkább egy kelet-szlovákiai példázattal lehetett jellemezni: az úr parancsba adta a szolgának, a szolga a kutyának, a kutya a farkának, a fark az úrnak. Csináld meg magad, s a dolog halad!

– *Megtudhatnánk valamit a jövőre vonatkozó terveiről, elképzeléseiről?*

– Mindenekelőtt úgy szeretnék élni, hogy megőrizhessem azokat az eredményeket, amelyeket negyvenkét, munkával töltött év alatt elértem. Úgy gondolom, hogy nem leszek látástól vakulásig talpon, s nem fogok diplomatikusan pitizni. Remélem, több időm jut olvasásra, többet fogok tanulni és tanítani. Biztosra veszem, hogy a jövőben is számíthatok majd néhány hűségű baráttra, akikkel egy pohár olaszrizling társaságában kellemesen lehet kvaterkázni. Csak az a kár, hogy kelenföldi lakásom közelében sehol sincs diófa, amely alatt egy padon el lehetne üldögelni...

Természetesen visszatérek a műfordításhoz, s ennek első jeleként ősszel a Kalligram Kiadónál megjelenik az épp mostanában befejezendő munkám, Hamvas Béla *A bor filozófiája* című könyvének a szlovák változata. Szeretném elővenni két régebbi fordításomat, Ottlik Géza *Iskola a határon* és Kertész Ákos *Makra* című regényét (az előbbi 1976-ban, utóbbi 1979-ben látott napvilágot), hogy a szöveget mai szemmel újraolvasva és revidálva előkészítsem az új kiadásukat. Vissza akarok térni Grendel Lajos műveinek az átültetéséhez, s *Mátyás király New Hontban* című regényéhez már

fotó: Kiss Rozina

hozzá is láttam. Nincs kizárva, hogy ez lesz az a könyve, amely egyszerre jelenhet meg magyarul és szlovákul. Az is erősen foglalkoztat, hogy valamit papírra kéne vetni az „én magyarjaimról”, és *Bevezetés a szlovák kultúrába* címmel szeretnék egy jegyzetet írni az egyetemistáknak. Terveknek tehát bővében vagyok...

- *Önnel beszélgetve messzemenően indokoltak tűnik, hogy a szlovák–magyar viszony alakulása is szóba kerüljön. Számos jel tanúskodik a múlt negatív örökségének továbbéléséről, de tagadhatatlan, hogy – például a gazdasági együttműködés terén – több pozitív folyamat is beindult, és egyéb területeken is vannak biztató jelenségek. Milyennek látja a helyzetet az elmúlt tizennégy év erőfeszítései és viszontagságai után? Melyik út vezethetne el a magyarok és a szlovákok viszonyának rendezéséhez?*
- Ahhoz, hogy a szlovák–magyar kapcsolatokban érdemi és érzékelhető változás következzen be, előbb a gondolkodásmódunkban, a tudatunkban kellene egy s másnak megváltoznia. Szó sincs róla, hogy e tekintetben reménytelen szélcsend uralkodna, de az is bizonyos, hogy egyelőre, sajnos, ritkaságszámba mennek a szlovák történészek és politikusok olyan megnyilatkozásai, melyek szerint Szlovákia történetének egy hosszú korszaka a hajdani Ma-

gyar Királyság – ama bizonyos „Uhorsko” – történelmének elválaszthatatlan részét képezi. Az ezt nyilvánosan kimondó politikusok közül hadd említsem meg Pavol Hrušovský és Rudolf Chmel nevét. E tekintetben többnyire különböző sztereotípiák jutnak érvényre, amelyek változatlanul a múlt mitizálásának irányába hatnak. A történettudomány és a politológia művelői Szlovákiában és Magyarországon is többnyire etnikai összefüggésekben és a nemzetállam keretében gondolkodnak, holott a közép-európai régió prosperitásának a mozgatóerejét a multietnikus alap jelentette. A magyarországi reformkor kezdetétől a második világháború végéig és a háborút követő drámai eseménysorig sorra-rendre kimutathatók azok a törekvések, amelyek a multietnikus Közép-Európa térképét az „etnikai foltok” eltüntetésével akarták módosítani. Ezek a törekvések magától értetődően a közgondolkodásban is visszatükröződtek, és gondolni sem lehet arra, hogy a hatásuk ilyen rövid idő alatt elmúlhatott volna. Következésképp nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy a történelemszemlélet és a közgondolkodás torzulásaitól maholnap könnyedén megszabadulunk.

Mindenekelőtt azt szeretném, ha Közép-Európa polgárai emberséges emberek volnának. Ahhoz azonban, hogy ilyené váljanak, meg kell szabadítaniuk a gondolatvilágukat különböző előítéletektől és elavult közhelelyektől, s nemcsak a különböző vélemények tekintetében, de a mindennapi életben is több toleranciát kell tanúsítaniuk. Senkinek sincs oka rá, hogy a másik fölött állónak képzelje magát, ellenben jól tenné, ha annak a másinak a pozitívumait is elismerné. Vajon használ-e a magyarok tekintélyének, ha Szarvas újratelepítésének jubileumi ünnepségén a város polgármestere egy szóval sem említi, hogy Közép-Európa e helyét a tótok virágoztatták fel – ha már valami miatt fél a szlovákok néven nevezésétől? Akarjuk-e vagy sem, a történelmi Magyarország keretében kialakult őshonos nemzetként a szlovákok is az ország történelmének alakító tényezői voltak, s joggal tarthatnak számot a részesedésükre, a jóból és a rosszból egyaránt. A magyaroknak így is gazdag örökség marad.

G. Kovács László